

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

Լ.Դ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1960

◀ Յուլիս ▶

Թիւ 7

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԹՅՆԱՄԻՔ ԱՌՆ՝ ԸՆՏԱՆԻՔ ԻՒՐ

Չորս տարիներէ ի վեր, Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Վանքը և Յորդանանի մեր համայնքը, իրական տազնապ մըն է որ կ'անցնեն, տազնապի են թարկելով նոյնպէս արտասահմանի մեր ազգային մարմիններն ու ժողովուրդը։ Զենք ուզեր հոս, այս տողերուն մէջ, մանրամասն բնութագրել այդ ողբերգութիւնը իր բոլոր ծալքերով, ոչ ալ ճշտել պատասխանատուները և դատապարտել կողմերը։ Նման աշխատանք մը կը նկատենք ապարդիւն, որովհետեւ գործադրուածները դատապարտելով չեն դարմանուիր, ընդհակառակն կ'երկարաձգեն խռովքը՝ որ ծալապատիկ նստած է տակաւին բոլորիս սիրտերուն խորը։ Անշուշտ առանց կրակի չէր բարձրացող ծուխը, սակայն շարժառիթն ու արդիւնքը, ըստուծն ու իրականութիւնը գիրար չէին ամբողջացներ։ Ի վերջոյ ով որ սխալէ մը կը մեկնի չի կրնար յանգիլ ճշմարտութեան և յաջողութեան։

Հոս արդար պարտինք ըլլալ, ընդունելով թէ յարուցուած ու գործադրուած այս ողբերգութեանը մէջ, ամէն մարդ բերաւ իր բաժինը, առաւել կամ նուազ չափերով։ Նոյնիսկ անոնք՝ որոնք լուծեամբ դիմաւորեցին եղածները, անզգած համակերպութեամբ, արցունք չունեցող յուզարկւաւորներու նման։ Մեղադրանքներ մասնաւորել չենք ուզեր, սակայն որքա՛ն բաղձալի պիտի ըլլար, եթէ մեզմէ իւրաքանչիւրը անդրադառնար իր արարքին և արժեւորէր զայն հասարակաց չափանիշերով։ Որովհետեւ ինչ որ մարդուն կը ներուի՝ նոյնը մարդկային չէ ապահովաբար։ Սխալիւր մարդկային է, սակայն երբ գիտակցինք մեր տկարութիւններուն, անոնք այլևս կը դադրին մեղքեր ըլլալէ և կը վերածուին առաքինութիւններու։ Այդ առաքինութիւններուն պէտք ունինք գործադրուած շարիքը բարիքի փոխակերպելու համար։

Որքա՛ն տեղին է հոս յիշել խօսքը Եւրոպացի գրագէտին, «Կը զգամ թէ շատ կարևոր պտուտակ մը թուլցած է տեղ մը, ընկերային մեր կարգուսարքին մէջ, որովհետեւ մեր բարոյականի շէնքը խարխիլ սկսած է»։ Տակաւին յստակ չէ թէ այս տազնապի ետին միայն անձերու փառասիրութիւններն ու վրիպումն էին որ թուլցուցին այդ պտուտակը։ Թէ՛ք խորհրդաւոր ձեռք մը իր մատներն էին որ թուլցուցին այդ պտուտակը։ Հաստատութեան ստեղծները խաղցուց տարիներէ ի վեր խաղա՞ստաբար։

նաշարին վրայ, յարուցանելու համար ծանօթ խլացուցիչ ժխորը, զոյաւորելու տեսարաններ ու արարքներ, որոնց հանդիսատես չէր եղած նուիրական այս Հաստատութիւնը երկար տարիներէ ի վեր, առաջնորդելով Հայոց Պատրիարքարանի Միաբանութիւնն ու Հայ համայնքը աննախընթաց ու խելագար փոթոցիկ մը մէջ:

Խռովքը այնքան անակնկալ ու ընդհանուր էր, ամբոխային կիրքով ու անմտութեամբ ուռած, որ չկայ այս դադութին և նոյնիսկ արտասահմանի մեր ժողովուրդին մէջ մէկը՝ որ տակաւին ինքզինքը ազատագրած ըլլայ անոր ազդեցութիւններէն: Հոգեորական թէ աշխարհիկ, հաւատացեալ թէ անհաւատ, կուսակցական ու չէզոք, այր ու կին, քոյր ու եղբայր, ձեռք ձեռքի քշուեցան պոտորած շուրերու հոսանքէն: Ամէն բերան խօսեցաւ ու հայհոյեց, դատեց ու դատապարտեց, ոչ մէկ ականջ ուզեց լսել, ոչ մէկ միտք ու սիրտ ուզեց մտածել ու զգալ թէ ինչո՞ւ պէտք էր որ ըլլային այս բոլորը: Մեծ ու պզտիկ, հասկցողն ու չհասկցողը, այր ու կին, իրաւունք տուած էին իրենք իրենց համահաւասար խօսելու և գործելու: Զնշուած էին բոլոր տարբերութիւնները սեռի, հասակի և դասակարգի, մեծաւորն ու դժնապանը նոյն իրաւունքներով կը կենային լուծուելիք և անլոյծ բոլոր հարցերուն դիմաց:

Ամենէն ուշագրաւը, որ հոս իբրև մեղադրանք պիտի ուզէինք արձանագրել, զոյութիւն չունեցաւ այս ընդհանուր թոհուրոհին մէջ, այն երրորդ տարրը կամ կողմը ներկայացնող խմբաւորումը, որ գիտակից անշահախնդրութեամբ կարենար մօտենալ խնդրին, ուսումնասիրելու հարցը իր շարժառիթներուն և արդիւնքին մէջ, ճշտելու անոր զարգացման պատճառները, անմիջական զրդիոնները, հակառակորդ կողմերը, և բոլորին պարտականութիւնը հանդէպ այն Հաստատութեան՝ որ երուսաղէմի հնադարեան Վանքն էր նախ և ապա Հայաստանեայց եկեղեցին:

Պայքարը իր արտաքին ձևին մէջ, անձերով ներկայացուած կողմերու մենամարտ մը կը թուէր ըլլալ, խնդուած մեղադրանքներու ցանկով մը, որոնք բռնաճիւղով մը զոյութեան կը բերուէին, զոյութեան իրաւունք մը շահելու նպատակաւ: Տագնապը արդիւնք չէր նաև եկեղեցական նուիրապետութեան դէմ ուղղուած ըմբոստութեան մը, ինչպէս ուզեցին ցոյց տալ հեղինակութիւններու օժանդակութիւնը մուրացող իմաստականները, զօրացնելու համար իբր թէ իրենց տեսակէտները ժողովուրդին մէջ: Ոչ ալ իշառական զեղծումներու, որոնք իբրև զրգռիչ դեղահատներ գործածուեցան, միաժամ ամբոխը ոտքի հանելու համար, իմաստ մը ճարելու այս կռուին՝ որ հիմնովին արուեստական էր, ծրագրուած կարգ մը դաւադիր մարդոց կողմէ: Այդ նենգամիտները չ'անդադարձան թէ նուիրական այս Հաստատութեան շուրջ ստեղծելով քառասային վիճակ, այս պայքարին ընթացքին, իրենց ենթադրական հակառակորդին տուած ամէն մէկ հարուածով՝ իրենք զիրենք էր որ կը հարուածէին ու կը վարկաբեկէին: Տակաւին հոս չենք ուզեր մա'լերեսել այն իրողութիւնը, թէ այս շինծու պայքարին մէջ իրարու կը բախէին շահեր, ղրսեր և հեռահայեաց նկատումներ, որոնցմէ ոմանք տակաւին կը մնան առկախ, վաղուան մեծ հաշուեյարդարին մէջ: Իրականին մէջ սակայն, պէտք է նշել թէ հարցը իր խորքին մէջ տեղա-

կան բնոյթ չունէր, անիկա որոշ չափով մաս կը կազմէր տարիներէ ի վեր Սփիւռքի մէջ ընթացք առած ընդհանուր շարժումին, բոլորն ալ եկեղեցիի շուրջ դարձող և եկեղեցիով պայմանաւոր: Այդ էր պատճառը որ պայքարը մինչև վերջ անձնական բնոյթ չունեցաւ, այլ վերածուեցաւ կողմերու, հոսանքներու, գիրար հերքող գաղափարաբանութիւններու: Վերի տողերուն մէջ ակնարկուեց թիւնէինք խորհրդաւոր ձեռքի մը, որ իր խորհրդաւոր խաղով, խաղի բերաւ ու տակաւին կը շարունակէ բերել, պարկեշտ և մեղապարտ միամիտները, գիտակից և անգիտակից դերակատարները: Մեզի անծանօթ չեն այդ ձեռքին շարժող մատները և անոնց մոռտած դրոշմը կրող վաւերացողութիւնը, սակայն այժմ ատենը չէ մեծ հաշուեյարդարին, անշուշտ քարդերը բաց խաղալու ատենը կու գայ, երբ դատապարտուածները իբրև դատաւոր բազմին վճիռներու ատեսանի սեղանին վրայ...:

Մեր ազգային ու եկեղեցական կեանքը զաղութներու մէջ, լի եղած է միշտ հատուածական բախումներով և տեղական անհամաձայնութիւններով, սակայն այդ հակամարտութիւնները միշտ սեղմ շրջանակի մը մէջ կը ֆնային: Յարգ նման պայքարներու պարագային չէին մոռցուեր ազգային ու համայնքային շահերը: Կը վերաւորէին զիրար, բայց չէին ուրանար մէկգմէկ: Նոր հոսանք մը իր խտտավարակ ոգիով փոխեց իրերու դրութիւնը և նոր բարոյական բերաւ այս պայքարներուն: Այդ ոգին չի ճանհար ազգային ու եկեղեցական իրաւունքներն ու սրբութիւնները, բայց կ'օգտագործէ զանոնք: Բաժնել նոյն արիւնէն ու հաւատքէն մարդերը իրարու դէմ, խտրութեան այնպիսի առաջադրութիւններով, որոնք ցարդ միացման ազդակներ էին մեր եկեղեցական ու ազգային կեանքին մէջ, իսկ այժմ բաժանման պատճառներ: Ողին որուն ալ նարկիցինք, և որուն դերակատարներ են Սփիւռքի պայքարներուն հրձիգները, կը հետապնդէ նպատակ մը որ դէմ է ազգային, կրօնական և տոհմային բոլոր նուիրական կապերու և իրողութիւններու: Այդ ողին է որ կը ջնայ և կը նիւթէ մեր բոլոր տրտմութիւնները, այդ ողին է որ զօղունի ներս մտաւ Երուսաղէմի Հայոց Վանքէն և գործեց իր աւերը, նուիրական նախադրեալներու կարգախօսերով: Չենք բացատրեր, բայց գիտենք թէ ինչ կ'ըսենք:

Հայ եկեղեցին ու ժողովուրդը իր դարաւոր պատմութեան ընթացքին, օտարին տուած հարուածներէն չէ որ քայքայուած է, այլ այն պառակտիչ վրդովումներէն՝ զորս իր ծոցածին գաւակները, արիւնով ու հոգիով զինքը ժառանգելու ճակատագրուած սիրտերը կը պատրաստեն իր մէջ և իրեն դէմ: Յիշամիք առն՝ ընտանիք իւր: Քայքայող հակառակութիւնը այն է որ ներսէն կը պայթի, բերդը ներքուստ կ'առնուի, ծառը իր մէջէն է որ կը փոխ, մարդը իր սիրտէն և կիրքերէն է որ կը մեռնի բարոյապէս: Ազգային ու եկեղեցական գաղափարական կազմակերպութիւններն ու հաստատութիւնները կը խախտին իրենց պատուանդանին վրայ, երբ ներքին անհասկացողութիւններ, ատելութեան և մախանքի մալձ, կազ ու կռիւ կը խորանան իրենց մէջ, խռովութեան և անհամբարաշխութեան կիրքով լեցնելով մթնոլորտը և ամէն օր զայլակալութեան հանդէսներ պարգեւով հոն՝ ուր սէրը, հնազանդութիւնը և համբարաշխ զօրծակցութիւնը միայն պէտք է վարէին սիրտերը:

Ինչ որ ներսէն կը սկսի, միշտ աւելի հարազատ է և ուժեղ, աճումն ալ քանդումն ալ: Ներքին զարգացումն է յառաջդիմութեան բուն սկիզբը, իսկ ներքին խանգարումը՝ կործանումին սկզբնաւորութիւնն է անվրէպ: Այս պատճառաւ ներքին շինութեան ընծայուած հոգածութիւնը անառարկելիօրէն աւելի կարևոր է և փրկարար: Ու այդ հոգածութեան անհրաժեշտութիւնը ճշող պէտքի մը աստիճանին է հասած այժմ, մեր եկեղեցական ու համանքային կեանքին մէջ:

Ժամանակէ մը ի վեր Յորդանանի գաղութէն ներս ընթացք առած տխուր ախտանշանները կը հարկադրեն զմեզ խորհելու թէ մեր մէջ տկարացած է ողջ մտութեան զգացումը, որ ժողովուրդներու ինքնապահպանման ամենէն հզօր բնագոյն է, իր փորձառութիւններու բիւրեղացած ապահովութիւնը: Ողջմտութիւնը, որ փոխանակ տրամախոհութեան պոպոտային, ուրիշ սովեստներն ալ կ'անցնին երբեմն, կ'ընտրէ պարագաներուն յարմարելու ճկուն իմաստութիւնը: Փոխանակ շարժելու արտաքին և անձնամէտ ազդեցութիւններու ներքե, հոգածու և տէր ըլլանք մեր տոհմիկ բարքերուն: Փոյթ ընենք սիրուելու մեզի աս. պընձականութիւն ընծայող ժողովուրդէն, ըլլանք հաւատարիմ հպատակները մեր սիրելի Խաղաւորին և իրմով զլիաւորուող Պետութեան, մէկ խօսքով ըլլանք շինարար ուժեր նախ մենք մեզի համար, ապա այն երկիրներուն՝ որոնց բարիքը կը վայելենք:

Երուսաղէմի Պատրիարքութեան ներսն ու շուրջը ստեղծուած տազնապը, իր մերձաւոր երեսներուն վրայ, ներքին վէճ մը և վէրք մըն է նոյն ատեն, և անոր դարմանը միայն ներսէն կրնայ գալ: Արտաքին մեղադրանքներն ու կարեկցութիւնները միշտ կան ու պիտի մնան, սակայն ոչինչ կրնան փոխել ներքին կացութենէն, եթէ վերանորոգութեան և բուժումի գործը ներսէն չսկսի: Անշուշտ բոլորովին արտաքին և օտար չենք նկատեր մեր եկեղեցւոյ և ժողովուրդին հարազատները, սակայն Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը իր ուրոյն պարտականութիւնները ունի սրբազան այս Ուխտին նկատմամբ: Հայ Երուսաղէմի պահպանութիւնը մեր ազգասիրութեան և հոգևոր գինուորութեան գերագոյն պարտականութիւնն է, որուն առջև պէտք է տեղի տան, եթէ անողոր հարկ մը պահանջէ, բոլոր միւսները: Եթէ մենք չկարենանք ու չգիտենանք միութարիչը ըլլալ իրարու, զուր հնչած պիտի ըլլայ Աստուածաշնչական պատգամը՝ «Ել ի վերայ լերինդ բարձու, աւետարանիչդ Սիոնի... մխիթարեցէք, մխիթարեցէք զժողովուրդդ իմ, ասէ Տէր»։ Եւ մեր ժողովուրդը լրիւ ստացած պիտի ըլլայ այդ մխիթարութիւնը Սիոնէն, եթէ բարի լուրեր կարենայ առնել մեր մասին: Աշխատինք տալ իրեն այդ մխիթարութիւնը մեր ներքին համբաւշտութեամբ և իրարու նկատմամբ տածուած մեր եղբայրական սիրոյ զգացումներով:

✱

Երբ կռիւր վերջանայ, ըսուած է, մարդոց առաջին հոգը կ'ըլլայ թաղել նախ մեռելները, յետոյ հաշուել ինչ որ շահուած է կամ կորսուած, և ապա խնամել վիրաւորուածները: Մենք այժմ այդ դրութեան մէջն ենք, գիտենք թէ ինչ կորսնցուցինք և թէ ինչ պարտինք ընել վերագտնելու մեր կորուստները: Իսկ ինչ որ ծանրօրէն կը ճնշէ մեզմէ իւրաքանչիւրիս էութեանը վրայ, իբրև անյետաձգելի պարտականութիւն, վիրաւորներու խնամքին հոգն է:

Վիրաւորուած է այս խելադար պայքարին մէջ նախ մեր ազգային առ-
ժանապատուութիւնը, յաջա մեզ ասպնջակող ժողովուրդին և մեր հառաւարու-
թեան, և վստահութիւնը զորս ունէին անոնք մեր նկատմամբ: Տակաւին քանի
մը տարիներ առաջ, Հայոց Պատրիարքարանն ու համայնքը ուրիշ աչքով կը
դիտուէին մեզի հայրենակից ու եղբայրակից արաբներէն: Յարզ ու պատիւ կը
վայելէինք Կառավարական շրջանակներէն ներս. իսկ այսօր... ատիկա թող
ըսեն անոնք՝ որոնք այնքան անզամներ վտարուեցան պետական պաշտօնատու-
ներէն, երբ կ'ուզէին իրենց փուռ և անիմաստ դիմումներով պլոտրել բոլոր
բարեացակամ տրամադրութիւնները:

Վիրաւոր է մեր խզմտանքը, որովհետև չմնաց չարիք մը՝ որ խնայէինք
իրարու և սրբութիւն մը՝ որ ոտքի կոխան չըլլար մեր ամբարշտութեան: Եւ
մեր այս անխիղճ ու սրբապիղծ արարքը, ամօթապարտ թողուց գմեզ օտար-
ներու առջև, որոնք զգուշանքով ու խորշանքով դիտեցին այդ բոլորը:

Վիրաւոր է մեր բարեկամութիւնը, այն թանկագին կապը որ իրարու կը
զօդէ մարդոց սիրտերը: Տակաւին մինչև այսօր, երէկուան սրտակից ու բարե-
կամ դրացիները, իրարու յիսով կը նային և պատրաստ են զիրար պատուհա-
սելու: Աչք և սիրտ ունեցողին համար, այժմու Յորդանանի մեր գաղութը կը
թուի, արիւնաքամ կմախք պատկեր մը: Ինչպէ՞ս չ'արձանագրել հոս՝ սրտա-
զրաւ զրչէ մը ինկած այս բառերը, Շլուր արտասուաց՝ աչացս ո՞վ տայ... »:

Իրաւամբ ըսուած է թէ մեծ զգացումները սիրտէն կը բխին, և թէ բա-
րոյական վէրքերու միակ սպեղանին սէրն է: Սրտին փաստը աւելի հզօր է քան
մտքին ապացոյցը: Որքա՞ն ճիշդ է մեծ սրբուհիին աղաղակը, երբ կ'ըսէր, եթէ
ունենամ կաթիլ մը սէր, բոլոր սիրտերու դժոխքները արքայութեան կը փո-
խմ: Սիրել պիտի նշանակէր տեսնել չարիքը և սրբագրել զայն ներողամտօրէն:
Սիրել, բարձրանալ ու բարձրացնել է իր բարեկամներն ու շուրջիները: Սիրել
պիտի նշանակէր ազատագրել իր միտքն ու հոգին մեռած անցեալէն և ապա-
գային բացուիլ, նոր եռանդով և յառաջադրութիւններով: Այս քաղցր ու լայ-
նախոհ զգացումին է որ պէտք ունինք, մոռնալ կարենալու համար երէկուան
տրտմութիւնները և երթալու վաղուան գեղեցկութիւններուն:

— Աշակերտները իրենց զրաւարժութեան տետրակին մէջ, որքան վարի
տողերուն իջնեն, այնքան կը հեռանան ուսուցիչին տուած օրինակէն և այն-
քան աւելի կը վատթարանայ իրենց գիրը: Ուսուցիչը այն ատեն կ'ազդարարէ
աշակերտներուն, վեր նայեցէք: Այժմ ատենն է որ վեր նայինք, մեր նախ-
նիքներու օրինակին, որոնք գիտէին կուռիլ, երբ հարկը ներկայանար, բայց
դիւրաւ կրնային հաշտուիլ իրարու հետ և ներել իրարու, իբրև հայեր ու քրիս-
տոնեաներ: Այդ ոգիով նայինք իրարու, որպէսզի անցեալը ամչնայ և ապագան
ժպտի նոր յոյսերով և քաղցրութիւններով: